

Gek of geniaal?

Simone Weil (1909-1943) is een van de meest enigmatische figuren van de twintigste-eeuwse filosofie. Haar denken, haar persoonlijkheid, haar leven en zelfs haar dood zijn met het verstrijken van de tijd het object geworden van mystificatie, fascinatie en admiratie. Tijdens haar leven genoot Weil echter veel minder erkenning en zowat haar hele oeuvre bestaat uit postume publicaties. Vooral de voorbije tien jaar is een opvallende herwaardering van Weils werk gaande, met vertalingen en nieuwe uitgaven van haar geschriften wereldwijd. We zouden zelfs van een 'canonisatie' van Weil kunnen spreken: steeds meer wordt ze incontournable in overzichtswerken van de geschiedenis van de filosofie. En misschien zelfs meer dan incontournable. Volgens sommigen verdient Weil een plaats in de geschiedenis van de filosofie naast de allergrootste denkers. Dat is bijvoorbeeld de mening van de Duitse hedendaagse filosoof Wolfram Eilenberger. 'Mocht ze een man geweest zijn, ze zou als een Wittgenstein gepercipieerd worden', aldus Eilenberger, die met *Het vuur van de vrijheid* een veelgeprezen boek heeft geschreven over vier markante vrouwelijke filosofen van de vorige eeuw: Hannah Arendt, Ayn Rand, Simone de Beauvoir en Simone Weil. Al deze vrouwen zijn baanbrekende denkers geweest en van hen was Weil, volgens Eilenberger, de meest visionaire. De toenemende appreciatie voor Weils denken contrasteert sterk met de erkenning en invloed die haar werk genoot in de vorige eeuw. Weil was een buitengewoon onconventioneel denker, compromisloos onorthodox, en door haar ongrijpbaarheid bleef zij ook lange tijd vooral een 'intellectueel voor intellectuelen'. Ruimere naambekendheid en populariteit bij een breed publiek bleven uit, terwijl ze wel vaak met lof overladen werd door andere grote schrijvers en denkers. Simone de Beauvoir drukte bijvoorbeeld haar waardering (niet gespeend van zelfs een lichte afgunst) voor Weil uit. Beide Simones waren studiegenoten aan de prestigieuze Ecole Normale Supérieure geweest, en Weil was de enige die betere resultaten behaalde dan de Beauvoir. Albert Camus liet zich ooit ontvallen dat Weil 'de enige grote geest van onze tijd is'. T.S. Eliot stelde dat Weil een haast heilige genialiteit belichaamde. En ook de Poolse

Nobelprijswinnaar Literatuur en een van de grootste dichters van de twintigste eeuw, Czesław Miłosz, spaarde zijn lof voor Weils denken niet. In een tijd van intellectuele dichotomieën - conservatief versus progressief, enggeestig geloof tegenover enggeestig marxistisch atheïsme - toonde Weil, aldus Miłosz, dat er een tussenweg mogelijk is die de sociaalprogressieve inborst verbindt met de gelovige geest en het wetenschappelijke verstand. De mening van Miłosz, Eliot en Camus was echter allerm minst de *communis opinio* tijdens Weils leven en in de eerste jaren na haar dood. Haar denken was chronisch onmodieus, en stond voortdurend buiten de intellectuele trends en gangbare levensbeschouwelijke strekkingen. Voor conservatieve gelovigen was Weils denken vaak veel te ketter om erin mee te kunnen gaan. Voor progressieven was de spirituele dimensie van haar denken dan weer een struikelblok. Dit gegeven, eerder dan haar geslacht, lijkt me de werkelijke reden waarom Weil niet de filosofische reputatie van een Wittgenstein heeft genoten. Haar denken valt altijd tussen twee stoelen, ze is voor geen enkele kar te spannen. Overal waar haar gedachten zich heen manoeuvreren, schuren en wringen ze, veeleer dan te passen en zacht te landen. Daardoor was de *communis opinio* over Weil in de jaren veertig en vijftig van de vorige eeuw misschien zelfs volstrekt tegengesteld aan die van Miłosz, Camus en Eliot. 'Elle est folle', zei Charles de Gaulle ooit over Weil. Wie de paradoxen en contradicties in Weils denken en de eigenaardige gedachtecronkels die ze soms maakt niet naar waarde schat, kan inderdaad misschien geneigd zijn te concluderen dat Weil veeleer gek dan geniaal was. Een eerste van die paradoxen - die ook blijkt geven van de compromisloze, onorthodoxe aard van Weils denken - betreft haar complexe verhouding tot geloof en georganiseerde religie. Weil groeide op als Joodse, maar werd vooral agnostisch opgevoed. Religie speelde geen noemenswaardige rol in haar leven tot het moment van haar 'bekering' tot het katholicisme; een bekering die niet als een breekpunt, maar als een verlengde van haar denken gezien moet worden. Ze was aangetrokken tot het katholicisme en identificeerde zich als katholiek, maar weigerde zich te laten dopen. Ze

erkende de katholieke kerk als enige ware, maar tegelijkertijd wilde ze er niets mee te maken hebben; en ook meende ze dat die houding van buitenstaander de enige ware, rechtvaardige houding was. Een andere paradox - echter niet zo zeldzaam in linksintellectueel Frankrijk van die tijd - was het feit dat ze een buitengewoon geprivilegieerde bourgeoisachtergrond had, maar tegelijk een oprechte bekommernis om het lot van de armen en de verdrukten aan de dag legde. Maar anders dan bij veel Franse linkse intellectuelen van de vorige eeuw bleef die bekommernis niet beperkt tot theoretische exposés. Weil wilde zich niet enkel met woord, maar ook met daad verbonden voelen met de arbeidersklasse. Zo ging ze een jaar werken in verschillende fabrieken en trok ze naar het platteland om te begrijpen hoe het leven en lot van plattelandsarbeiders en het stedelijke proletariaat er werkelijk uitzagen. Dat waren levensveranderende ervaringen voor haar, en jammer genoeg ook levensbedreigende. Weil leefde zich zo sterk in en leefde zo sterk mee met het ellendige lot van het proletariaat dat haar gezondheid eraan kapotging. Weil legde volgens sommige biografen een solidariteit *ad absurdum* aan de dag, en die zou zelfs tot haar dood geleid hebben. Omdat zo veel mensen te lijden hadden onder honger en ontbering, wilde zij zelf nauwelijks nog eten, en dat zou haar voortijdige dood in 1943 hebben veroorzaakt (volgens andere biografen worstelde Weil al sinds haar jonge jaren met een eetstoornis). Een derde paradox is Weils houding ten opzichte van oorlog en geweld. Enerzijds zocht Weil aansluiting bij pacifistische groeperingen, anderzijds voelde ze zich geroepen om actief deel te nemen aan de Spaanse burgeroorlog. Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog zag ze het als haar taak om de wapens op te nemen tegen de Duitse bezetter, ook al was zij daar fysiek (Weil had een bijzonder slecht gestel en een bijzonder slecht zicht) allerm minst toe geschikt. Zo kunnen we nog een tijdje doorgaan met de persoonlijke en intellectuele tegenstrijdigheden die kenmerkend waren voor Weils geest. Ze was een 'sociale determinist' die geloofde in de onwrikbare, sacrale betekenis van de individuele vrijheid én tegelijk ook nog geloofde in een vorm van goddelijke genade als bepalende kracht in het leven. Ze geloofde dat God écht bestaat, maar Zich uit het universum teruggetrokken heeft; wat over blijft, zijn de natuurkrachten en de noodzakelijkheid, waarvan de mens - ondanks zijn vrijheid en de kracht van zijn geest veelal een speelbal is. Weil zag schoonheid in zo'n natuurlijk de terminisme waarin God Zich kenbaar maakt

precies door Zijn afwezigheid, en daarin, in Zijn afwezigheid, is de genade Gods werkzaam en merkbaar. Het mag duidelijk zijn dat Weil een hoogst eigenaardig figuur was; een soort filosofische rapsodie, een amalgaam van invloeden, aantrekkingskrachten en denkbeelden die op een fragmentarische manier toch een filosofisch geheel vormden: een coherent mens en wereldbeeld van tegenstrijdigheden. Om recht te doen aan die gelaagdheid van Weils denken, is het dan ook cruciaal om haar niet in een specifiek hokje te willen dringen en geen label op haar denken te willen kleven. Dat benadrukte ook Camus met klem: hij drukte de hoop uit dat niemand postuum zou proberen om het denken van Weil te claimen als links of rechts, conservatief of progressief, gelovig of ongelovig. Dat zou niet alleen een vergeefse poging tot appropriatie zijn, maar ook onrecht doen aan Weils denken. De laatste jaren zien we echter wel dat daartoe veelvuldig pogingen ondernomen worden. Zo nam Roger Scruton Weil op in zijn inleidend overzichtswerk van de grote conservatieve denkers: *Conservatism: An Invitation to the Great Tradition* (2017). Tegelijk hebben filosofen van uiterst linkse plui-mage de voorbije jaren ook nadrukkelijk geijverd voor een standaardisering van een linksprogressieve lezing van Weils denken. Al die pogingen zijn echter onbevredigend. Het feit dat Weil zich zo moeilijk laat claimen, dat zij geen school of volgelingen heeft gehad, in combinatie met het feit dat zij geen duidelijk magnum opus (haar werk bestaat hoofdzakelijk uit postume compilaties en publicaties, waarvan de bekendste waarschijnlijk *La pesanteur et la grâce*, *Attente de Dieu*, en *L'Enracinement* zijn) heeft geschreven, moet gezien worden als de cruciale reden waarom haar naam en faam slechts langzaam toenemen. Of Weil eerder een mystische filosofe was of een filosofische mystica is moeilijk te bepalen. In elk geval zijn alle grote filosofen eigenzinnig, wat uiteraard niet wil zeggen dat iedereen die eigenzinnig is als "groot filosoof" bestempeld kan worden. Maar als er iets is wat Simone Weil typeert als mens en denker dan is het wel haar complete en compromisloze eigenzinnigheid. Zo'n eigenzinnigheid vergt een uitzonderlijke moed, waardoor Weil misschien niet enkel een van de meest fascinerende, maar ook meest bewonderenswaardige figuren van de twintigste-eeuwse filosofie is.

Alicja Gescinska, *Simone Weil*,
Politiek zonder partijen, Davidsfonds, 2023